

MEŞRUTİYET İDARESİ ALTINDA, ERZURUM SEL BASKINI, 1910.

“UNDER THE CONSTITUTIONAL ORDER, THE INUNDATION OF ERZURUM, 1910.”

Doç. Dr. Mehmet Yavuz ERLER*

Özet

1910 yılında Meşrutiyet İdaresi altında yaşanan Erzurum sel felaketi halk ve devlet arasındaki iletişimi incelemeye yeterli tarihi veriler sunmaktadır. Bölge idarecilerinin teftiş gezileri afet sahası kurbanlarının sözlü müracaatlarına da olanak sağlamıştır. Bu durum alışlageldik “arzuhal” tarzında gerçekleşen vatandaş müracaatlarının farklı bir boyutunun daha olduğunu ispatlamaktadır. Her ne kadar afet bölgesi vatandaşlarının müracaatları sözlü olarak bölge idarecilerine iletilse de bölge idarecilerinin raporlarına yansıyan bu “serzenişler” bilindik “arzuhal” nitelikli yazılı kaynaklara alternatif bir kaynağın daha varlığını ortaya koyar. Bu çalışma, vatandaşın devletle irtibatında alternatif olarak belirlenen teftiş raporları kaynaklarının da incelenmesi gerektiğini ve bu verilerin nasıl değerlendirileceğini tarihi olaylardan örneklerle ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, meşrutiyet idaresi, sel, sel felaketi,

Abstract

An inundation of Erzurum in the year of 1910, under the administration of constitutional law, offers sufficient historical manuscripts in order to investigate the correspondence between the state and the public. The investigation searches of the rulers of the territory make possible to the victims of the disaster zone for that the oral application to the state officials. This case proves that there is another source and way for application rather than well-known regulation of “petition” (arzuhal). Nonetheless the claims of the public of the disaster zone delivered to the rulers of the territory as an oral application, the claims and requests of the public take its place within the ruler’s official investigation report. It hence proves that there is an alternative source, make the publics needs familiar to the Porte along with the known source “petition” (arzuhal). This study put forward the investigation reports as an alternative sources for the correspondence between the state and the public and evaluates the source, how to make benefit with historical evidences.

Key Words: Erzurum, Constitutional Order, Flood, Inundation.

---

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, myerler@yahoo.com

Osmanlı Devleti, halkın sesini dinleme konusunda her zaman duyarlı olmuştur.¹ Ancak bu duyarlılığın harekete geçirilmesi için topluma ya da bireye ait sorunların üst düzey yetkililere sıhhatli bir şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Devlet mekanizmasını harekete geçiren çoğunlukla sözlü ya da bazı durumlarda yazılı olarak vatandaş tarafından idari birimlere ulaştırılan müracaatlardır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir birey olarak sorunların resmi mercilere ulaştırılması için her daim bir aracıya gereksinim bulunmaktaydı. Bu aracı bazen olağanüstü durumlarda yani doğal afetler döneminde halkın ayağına gelebilmekteydi. Mülki idarecilerin doğal afet bölgelerindeki hasarı başkente rapor etme zorunlulukları mağdur olan halkın da sorunlarının dinlenmesini gerekli kılıyordu. Bu dinleme şekli, bazen doğrudan yapılan teftişlerle gerçekleştiriliyor bazen de yarı sivil kamu görevlilerine yapılan sözlü ya da yazılı müracaatlarla belirginlik kazanıyordu. Her iki durumda da halkın sözlü talepleri ya da sorunlarının ifadesi resmi kurumlarca dilekçe haline dönüştürülerek halkın ağzıyla en üst düzeydeki idari birimlere yönlendirilmekteydi. Halkın beyanatları doğrultusunda resmi kurumlarca Mutasarrıfı tarafından gerçekleştirilen bir keşif gezisinin raporunu içeren telgraf; devlet ve halk arasındaki bağlantıya dair ipucunu da gerçekleştirilen incelemeler, talepleri değerlendiriyor ve daha üst düzey resmi kurum ve kuruluşlara bilgi aktarıyordu. Yine halkın taleplerine cevap olarak tahsisatı yapılan yardımlarda aynı yolu takip edilerek halka ulaşması gerektiği varsayılan bir gerçekliğin ötesinde kurumsallaşmış bir hiyerarşi olarak belirginlik kazanmıştı. Bütün bu bürokratik kabullenilişliğe aykırı olarak, resmi kurumlara yönelik olarak gerçekleşen bireysel müracaatları da gözardı etmek doğru bir yaklaşım olmasa gerektir. 1909/1910 yılları içinde Erzurum Vilayeti, Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezareti, Bayındırlık ve Nafia Dairesi vs. kurumlar arasında gerçekleştirilen resmi yazışmalar; halk ve devlet arasındaki irtibatın bir sel felaketi ile nasıl tesis edildiğini ortaya koymada, yeterli tarihi kanıtları araştıracının hizmetine sunmaktadır.

10 Eylül 326 tarihinde Erzincan bünyesinde barındırmaktadır. Telgraf metninde geçen "... seylabzade olduğu arz edilen Sisi Dağı ve Aysi karyelerine..."²

¹ Meşrutiyet yönetimi devlet ve halk arasında yeni bir idari birim oluşturmuştu. Meclis-i Vükela (Vekiller Meclisi) olarak bilinen bu birim halkın sesini devletin resmi kurumlarına ulaştırmada aracı rol üstlenmekteydi. Ne var ki halkın taleplerinin tespiti ve idari makamlara ulaştırılmasındaki süreç her zaman bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Halk ve devlet arasındaki iletişimde etkinlikleri tespit edilebilen unsurları şu şekilde sıralamak yararlı olacaktır: 1. Öteden beri varlığını bir şekilde sürdürmekte olan yarı sivil toplum örgütleri olarak kabul edebileceğimiz oluşumlar: İhtiyarlar Heyeti, Muhtarlar, Esnaf Kethüdarları, Belediye etc.; 2.Dini grupların temsilcisi durumundaki din adamları: Müslümanlar için, İmamlar, Tekke ve Zaviye Post-niş inleri; Hıristiyanlar için Papazlar, Kocabaşlar ya da Patrikhane ve Yahudiler için Hahamlar.; 3.Vali, Kaymakam, Mutasarrıf ya da Nahiye Müdürü gibi idari yöneticilerin teftiş gezileri ya da çevrelerinden aldıkları duyumlar.

² "10 Eylül 325 seylabzade olduğu arz edilen Sisi Dağı ve Aysi karyelerine azimet eden Erzincan Mutasarrıfının telgrafname..."BOA., Dahiliye Mütenevvia (DH_MTV.), Nr. 16/1, 1B.

İbaresini ilk etapta dikkat çekmemekle beraber incelendiğinde; Sisi Dağı ve Aysi köylerindeki sel felaketinin “bir şekilde” üst düzey idari makamlara iletiildiği “arz idilen” ibaresinden anlaşılmaktadır. Sel felaketi ile ilgili olarak kimlerin nasıl ve ne şekilde bilgi verdiği ve devletten ne gibi taleplerde bulunulduğu açık olmamakla birlikte; gerekli yetkili mercileri harekete geçirerek Erzincan Mutasarrıfı’nı afet bölgesinde bir tür hasar tespit inceleme gezisi yapmaya mecbur bıraktığı ortadadır. Bu nedenledir ki, çalışmamızda kaynağı belli olmayan sözlü müracaatlar ve kaynağı belli olan yazılı başvurular üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda doğal afet nedeniyle gerçekleşen müracaatlara resmi kurumların yaklaşımları da incelenecektir.

1. Devlet Kurumlarının Çalışmaları ve Bu Esnada Ayaküstü Yapılan Sözlü Talepler

Doğal afetler sonucunda devletin mağdurlara sahip çıkması beklentisi modern devlet anlayışının gelişimine paralel bir süreci ifade eder. Devlet yetkililerinin hasar tespiti için gerçekleştirdikleri yöresel gezi ve incelemeleri vatandaş ve yetkili şahısları bir araya getiren olağan uygulamalardır. Bir arada bulunmuşluğun oluşturduğu uygun ortam vatandaşların devletin yetkili kıldığı şahıslarla birebir diyalog kurma fırsatı sunmaktadır. Erzurum’da yaşanan sel ve dolu nedeniyle mağdurların “serzenişlerini” yörede yetkili kılınan devlet temsilcilerine ulaştırdığı gerçeği, titiz bir “satır arası okuma” tekniği kullanılarak ortaya çıkarılabilir. Bu amaçla sel bölgesindeki teftiş ya da hasar tespit amaçlı resmi yetkililerin raporları incelenmiş ve satır aralarında kalan yöre halkına ait “serzenişler” ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Afet sahasının genişliği nedeniyle dört başlık altında incelenecek olan halk ve devlet yetkililerinin temasına yönelik belgeler, aynı zamanda doğal afetin zararlarını ve etki sahasını belirlemede de yardımcı olacaktır.

a. Erzurum Sancağı’nda Meydana Gelen Afetler

Erzurum Vilayeti yöneticileri, şehir merkezinin de sel felaketinden etkilenmiş olması nedeniyle 1909’da idari sorumluluk alanlarında meydana gelen doğal afetin farkındadırlar. Ancak felaketin başlangıcında taşrada bulunan yerleşim alanlarındaki durumla ilgili olarak düşünceleri tahminden öteye gitmemektedir. Erzurum Vilayeti bünyesinde bulunan köy, nahiye ve kaza merkezlerindeki vatandaşların ya da devleti temsil eden bireylerin vilayet merkezini haberdar etmesi ile felaketin zamanla ne denli geniş bir sahayı etkilediği ortaya çıkmış olacaktır. Sel felaketinden etkilenen sahanın tespiti sonrasında ise selin ne oranda tahribata yol açtığı ve yöre halkının gereksinimlerinin ne olduğu gibi sorunlar yine vatandaşın talepleri ile şekillenmiş olmalıdır. Gerçektende incelenen belgeler bilindik tahminleri destekler niteliktedir.

Felaket bölgesinde mağdur olan halkın bir şekilde buldukları yerin en üst düzey mülki amirine müracaat ederek bilgi verdikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Erzurum Vilayetinden gelen talimatla harekete geçen sancak, mutasarrıflık ve kaza merkez yöneticileri, emirlerinde bulunan görevlileri felaket bölgelerine göndererek köylülerle yapılan görüşmeler neticesinde alınan bilgileri valiliğe rapor etmişlerdir.

Felaket bölgeleriyle ilgili olarak resmi yetkililerden valiliğe gelen telgraflarla Vilayet Merkez İdaresinin Vali başkanlığında harekete geçerek İstanbul'a gerekli bilgileri aktardığı anlaşılmaktadır. Vali'nin Erzurum vilayet merkezine bağlı kazalara bizzat giderek afet bölgesi halkı için kurtarma çalışmalarını yönettiği İstanbul'a verdiği raporlarından anlaşılmaktadır. Erzurum Vilayet merkezine bağlı olan Ilıca Köyü, Pasinler, Keskin, İspir ve Tortum kaza ve köylerinde sel felaketine uğrayan bölgelerdeki enkaz kaldırma ve ihtiyaçların belirlenmesi için süratle hareket edildiğini belirtmek mümkündür. Felaket bölgesinin Erzincan, Muş ve Bingöl sancaklarında da etkili olduğu ve ciddi hasarlara yol açtığı valilik merkezine ulaşan telgraflardan anlaşılmaktadır. Felaket bölgeleriyle gerçekleştirilen haberleşmelerde Erzurum'a bağlı sancakların doğrudan Erzurum'a telgraf gönderdikleri belirlenmiştir. Ancak Erzurum Valiliği İstanbul'u Trabzon Telgrafhanesi vasıtasıyla bilgilendirmektedir. Bu haberleşme şekli bir tür teknik aksaklık mı yoksa olağan bir resmi uygulama mı bilinmez. Ancak meydana gelen selin İstanbul'la Erzurum arasındaki bağlantıyı sağlayan telgraf direklerini yıkmak suretiyle iletişimi sekteye uğrattığını iddia etmek haksız bir sav olmasa gerektir.

Erzurum Vilayet merkezinde de hissedilen şiddetli yağışlara ilişkin ilk üzücü haber 1 Haziran 326 tarihinde Pasinler Kaymakamlığından gelmiştir. 1 Haziran 326 tarihinde saat 9.00 da başlayan yağışların saat 11.30'a kadar aralıksız devam ettiği, Vilayet merkezine ulaşan telgraftan, anlaşılmaktadır.³ Pasinler Kazasının merkezi olan Hasan Kale kasabası yetkililerinin valiliğe verdikleri ilk rapor yetkililerin yüzeysel gözlemleri şeklinde belirginlik kazanır. Pasinler Kaymakamı tarafından, "Miri Ambarların" tamamen ve kasabada bulunan evlerin bir kısmının yıkıldığı belirtilmektedir. Yine aynı telgrafta "yüzlerce nüfusun telef olduğu" ve enkaz altından yaralı ve cesetlerin çıkarılması ile ilgili çalışmaların başlatıldığı belirtilmektedir. Erzurum Valisi, Pasinler Kazası'ndan gelen telgraf üzerine, Fırka Kumandanlığına talimat vererek afet bölgesine askeri cerrahların acilen gönderilmesini istemiştir.⁴ Pasinler Kaymakamı'ndan aldığı raporu İstanbul'a ileten Erzurum Valisi Celal, Sıhhiye Müfettiş Vekili ve Belediye Tabibini de yanına alarak 1 Haziran 326 gecesi felaket bölgesi olan Pasinler

³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 3B. "Bugün saat dokuzda başlayan on bir buçuğa kadar devam eden şiddetli baranın tesiriyle Pasinler..."

⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 3B.

Kazasına gideceğini İstanbul'daki yetkililere telgrafla bildirmiştir. Valinin İstanbul'a ilettiği telgrafta “felaket-zadeganı iskan ve iaşeleri mecruh inin tedavileri için...şimdilik 5.000 kuruş gönderilmesi” ibaresi ilk adımın halktan herhangi bir talep gelmeksizin devlet tarafından atıldığını ispatlar niteliktedir. Ancak yine aynı telgraftaki “...tebeyyün idecek ihtiyaca göre...” şeklindeki ibare ikinci adımın halk tarafından belirleneceğine dair önemli bir işaret olsa gerekir. Valinin belirttiği “tebeyyün edecek ihtiyaç” ise halktan gelecek taleplerle, hasar tespiti yapıldığı esnada, kayıtlardaki yerini alacaktır.

1 Haziran 326 tarihinde Erzurum'dan Hasan Kale'ye hareket eden Vali, saat 11.00'da felaket bölgesine ulaşmıştır. Valinin ilk izlenimleri afetin tahribatının oldukça büyük olduğunu ortaya koyar. Valinin raporunda yer alan “Bila mübalağa (abartısız) şehrin yarısı harab olmuştur...” ibaresi bu türden felaketlerde “abartılı ifadelerin” resmi kurumların olağan endişesini oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu yüzden üst düzey yöneticilerin ya da İstanbul'dan gönderilen gözlemcilerin raporları, devlet mekanizmasının harekete geçmesi açısından gerekli bulunmuştur. Vatandaşların ifadelerinden yola çıkıldığında karşılaşılan “abartılı” talepler devlet açısından boşa sarf edilen kaynaklar olarak bazı prensiplerin oluşmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Erzurum Valisi Celal'in ilk gözlemleriyle felaket bölgesi hakkında ki ifadeleri şu şekildedir: “ Sel, birçok yerde evlerin izini dahi bırakmayacak şekilde tahribata yol açmıştır. Selin getirdiği taş ve moloz parçaları 2–3 metre büyüklüğünde bir enkazın kasabayı örtmesine neden olmuştur. Şimdiye kadar 30–40 kadar ceset defin edilmiş olmakla beraber enkaz altında daha pek çok cesede ulaşma endişesi yalın bir gerçektir. Yaralıların tedavisi için Erzurum'dan yanımda doktor ve cerrah getirmiştım. Ancak tedaviye muhtaç olan pek az insana tesadüf edilebilmiştir. Sel felaketi esnasında çoğunluğu kadın ve çocuk birçok kimse kurtulmaya fırsat bulamamışlardır... Kabaca görebildiğim kadarıyla pek çok hayvan leşi enkaz arasında bulunmaktadır...”. Vali Celal'in buraya kadarki beyanatları bir yetkilinin felaket sahasına bir bakış da yapabileceği tespitlerden ibarettir. Sel bölgesindeki ölü miktarı hakkında verdiği bilgedeki belirsizlik (“30–40”) ise, kendini karşılamaya gelen ve ayaküstü felaket bölgesi hakkında bilgi aktaran Hasan Kale Kaymakamlığı yetkililerinin verdikleri çelişkili rakamlardan kaynaklansa gerektir. Vali Celal'in raporundaki bazı ifadeler yöre sakinleriyle de bir tür ayaküstü görüşme yaptığının kanıtlarını taşır: “Emin Efendi isminde bir Yüzbaşı ailesinden 5 kişiyi, bir çiftçi ise ailesinden sekiz kişiyi kaybetmişlerdir. Bunların hiç birinin henüz cesedi çıkarılamamıştır...”. Ancak dikkati çeken nokta Yüzbaşının isminin belirtilmesi, Çiftçinin ise belirtilmemesidir. Muhtemelen Yüzbaşı kendini tanıtmaya usulünü bildiğinden ismini, derdini anlatmadan önce terennüm etmiş olmalıdır. Bizim çiftçi ise söze lap diye dalmış olmalı. Valinin sanırım pek umurunda olmamış olmalı ki çiftçinin adını da sormaya gerek duymamış. Ancak Valinin raporunda Yüzbaşının önce, Çiftçinin sonra dile getirilmesi meşrutiyete rağmen aristokrasinin önceliklerini ortaya çıkarmada yardımcı bilgiler sunsa gerektir. Vali Celal Bey'in raporunda dikkat çeken bir diğer husus da yöre sakinlerinin kendi başlarının derdine düşüklerinden enkaz kaldırma

çalışması ile ilgilenmedikleri gerçeğidir. Enkaz kaldırma çalışmaları konusunda Vali Celal Bey, acı içindeki insanların dertlerinden anlayarak, gerekli çalışmalar için gerekli iş gücünü civar yörelerden Jandarma zoruyla temin etme yoluna gitmiştir.⁵ Ayrıca bölgede bulunan askeri birliklerde enkaz kaldırma çalışmalarında ilk akla gelen kuvvetler olarak hep hatırlana gelmişlerdir. Bu türden bir uygulama da Pasinler'de gerçekleşmiştir. Vali Celal İstihdam Taburu ve VII. Fırka Kumandanlığı ile irtibata geçerek yeterli asker, enkaz kaldırma çalışmalarında kullanılmak üzere aletler ve barınma problemini geçici bir süreliğine çözmek için çadır gönderilmesi yönünde direktifler vermiştir.⁶ Yöredeki enkaz kaldırma çalışmalarını yakından takip eden Vali Celal 2 Haziran 326 tarihinde enkaz kaldırma çalışmalarını başlatmıştır. Askeri birliklerinde katıldığı enkaz kaldırma çalışmalarında 239'da işçi görev almıştır. Enkaz kaldırma işlerinde afet bölgesindeki molozların taşınması için de 16 araba kullanıldığı belirtilmektedir. Enkaz altından daha ikinci gün yapılan çalışmalarda 40 ceset çıkarılabilmektedir. 1 Haziran tarihinde çıkarılan 40 cesetle birlikte ölü sayısı 80'e ulaşmıştır. Valiliğin felaket bölgesi halkına 400 kıyye ekmek vererek gıda yardımında bulunduğu da kayıtlardaki yerini almıştır.⁷

2 Haziran 326 tarihinde felaket bölgesi ile ilgi olarak yoğun bir çalışma temposuna tanık olan yalnızca Vali Celal değildir. İstanbul'da bölge ile ilgili haberleri değerlendiren Dâhiliye Nezareti yetkilileri de "Sedaretpenahiye" bilgi aktarma telaşı içindedirler. Felaket bölgesine ilk etapta yapılacak olan 5.000 kuruşluk yardıma ilaveten yıkılan evlerin yeniden inşası için de 7-8.000 liralık bir meblağın temin edilmesi için kaynak arayışı Dâhiliye Nezareti'nin gayretli yazışmalarına neden olmaktadır. Enkaz kaldırma çalışmalarında bulunanlar için yapılacak masrafın ise 2.000 liraya ulaşacağı Vali Celal Bey tarafından bildirilmiştir. Bütün masrafların temini için gerekli bürokratik yazışmalar ve kaynak arayışı Dâhiliye Nezareti'nin yoğun bir iş temposu yaşamasına neden olmaktadır. Sonunda ilk etapta talep edilen 5.000 kuruş banka vasıtasıyla "telgraf poliçesi" gönderilmek suretiyle temin edilebilmiş ancak enkaz kaldırma çalışmaları için talep edilen 2.000 liranın Meclis-i Vükela'nın kararı ile ödenebileceği Valiliğe bildirilmiştir. Barınma için yapılması öngörülen 7.8.000 liralık masraf için ise şimdilik eldeki imkânların kullanılması yönünde Vali Celal'e tavsiyelerde bulunmaktadır.⁸

Erzurum Valisinin vilayet merkezine geri dönmesi ile birlikte yapılan kurtarma çalışmalarını Pasinler Kazası kaymakamı sürdürmeye başlamıştır. 4

⁵ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 4B. "Bütün Hasan Kala abalisi kendü başların derdine düştüklerinden enkazın tathiri için hem civar köylerden amele getirilmek üzere Jandarma sevk ettim..."

⁶ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 4B.

⁷ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 5B.

⁸BOA.,DH_MTV.,Nr.16/1, Ek:6B,"Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'nden Sedaretpenahiye..."

Haziran 1326 tarihinde enkaz altından 3 ceset daha çıkarılmıştır. Bu arada mucizevî bir gelişme olmuş ve enkaz altında 3 gündür mahsur kalan bir erkek çocuğu sağ olarak kurtarılmıştır.⁹ Afetin olası yaraları devlet yetkilileri tarafından sarılmaya çalışılırken; sel bölgesinden yardım talebinde bulunanların sesleri resmi belgelerdeki yerini almaya başlamıştır. Pasinler kazasında bulunan Zarsozb köyü halkı bir şekilde Kaymakama ulaşarak zahire yardımı talebinde bulunmuştur. Pasinler Kaymakamı, köylülerin bu talebini valiliğe iletmekle yetinmiştir. Valilik ise, köylülerin uğradığı hasarın tespit edilmesi yönünde gerekli görevlendirmeleri yapmıştır.¹⁰ Anlaşılabacağı üzere yardım talepleri yetkililerce gerekli incelemeler yapılmaksızın verilmemektedir. Ya da talep edilen yardımın karşılanması esnasında geçecek olan süre tahkikat bahanesi ile geçiştirilmeye çalışılmaktadır. 9 Haziran 1326 tarihinde ise Pasinler Kazası kaymakamı 22 araba ve 340 işçi ile enkaz kaldırma işlemlerini devam ettirmiştir. Sel bölgesinde yaralanan 30 kişinin tedavisinin de devam ettirildiği Kaymakamın Valiliğe sunduğu raporda ele alınmıştır. Kaymakamlığın, yöre halkının gıda gereksinimi için muhtaç olanlara, 471 kıyye ekmek dağıtıldığına ilişkin bilgi de raporda yer almaktadır.¹¹ 11 Haziran 326'da Pasinler Kaymakamı, askerler ve 160 işçi ile enkaz kaldırma çalışmalarına devam etmiştir. Gıda yardımı olarak bu defa yöre halkına 440 kıyye ekmek dağıtılmıştır.¹² 13 Haziran 1326'da Pasinler Kaymakamı bu defa 12 araba ve 191 işçi ile enkaz kaldırma çalışmalarını sürdürmüş ve bir hayvan leşi enkaz altından çıkartılmıştır. Afet bölgesinde bulunanlara bu defa 182 kıyye ekmek dağıtılmıştır.¹³ 16 Haziran 326 tarihinde Erzurum Valisi Celal'in Dâhiliye Nezaretine yolladığı rapor, yöre halkının da taleplerinin İstanbul'a duyurulması yönünde ifadeler içerir. Raporda, 109 asker, 58 işçi ve sekiz araba çalıştırılarak gerçekleştirilen enkaz kaldırma çalışmalarında 3 cesedin daha çıkarıldığı ve geriye hüviyeti belli olan kayıplardan yalnızca bir cesedin enkaz altında kaldığı belirtilmektedir. Vali, askeri birliklerin sel bölgesindeki çalışmalarından övgü ile bahsederken aynı zamanda halkın da bu konudaki memnuniyet ifadelerini İstanbul'a iletmektedir.¹⁴ 18 Haziran 1326 tarihinde enkaz altında kalan son cesede de ulaşılmıştır.¹⁵ Vali tarafından İstanbul'a bildirilen bir diğer husus da; felaket bölgesindeki halkın barınma problemini gidermek amacıyla yardıma muhtaç oldukları ve bunun için de şimdilik 6.000 liraya ihtiyaç duyulduğu gerçeğidir. Valinin raporunda yer alan "... Bilumum ahali-i vilayet ve bilhassa Pasinler kazası sekenince tarif edilemeyecek derecede badi ve şükran olduğu maruzdur" ifadeleri yöre halkının taleplerinin ispatı olsa gerektir.¹⁶ Erzurum Valisinin daha 2 Haziran 326 tarihinde İstanbul'a gönderdiği

⁹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 14B., 5 Haziran 1326.

¹⁰ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 7B, 8 Haziran 326.

¹¹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 8B, 10 Haziran 1326.

¹² BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 9B, 12 Haziran 1326.

¹³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 10 B, 14 Haziran 1326.

¹⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 11B, 16 Haziran 326.

¹⁵ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 15B, 18 Haziran 1326.

¹⁶ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 11B, 16 Haziran 326.

raporunda yeni inşaatlar için başlangıçta belirlenen rakam ifade edilmekteydi. Anlaşılan aradan 4 gün geçmesine rağmen barınma sorunun giderilmesine ilişkin henüz bir kaynak aktarılamamıştır. Vali Celal bu defa raporunda, afet bölgesi halkının yardım beklentilerini uygun bir dille Dâhiliye Nezaretine bildirmektedir.

18 Haziran 1326 tarihinde Tortum Kazasına bağlı köylerde (Uşek, Anek ve Haso köyleri) dolu yağışı nedeniyle ekili arazilerin hasara uğradığı bildirilmiştir. Ancak bu bilgi Erzurum Valisi tarafından 27 Haziran 1326 tarihinde yani 10 günlük bir gecikmeyle Dâhiliye Nezareti'ne ulaştırılmıştır. Hasar tespiti içinse kaza kaymakamlığı tarafından bir memurun afet bölgesine gönderildiği belirtilmektedir.¹⁷ 19 Haziran 326 tarihinde hazırlanan keşif raporu Erzurum Vilayetine ulaştırılmıştır. Raporda Tortum Kazasına bağlı bulunan Mihregüm köyünde sel ve dolu yağışı nedeniyle ekili arazilerin harap olduğu belirtilmektedir. Bağların, bahçe ve bostanların, otların ve 500 kile miktarı zahirenin tahrip olduğu belirtilen raporda yeniden ziraat yapılabilmesi için tohum verilmesi talep edilmiştir. Muhtemelen bu talep yöre halkından sözlü olarak gelmiş ve keşif memuru tarafından yetkililere iletilmiştir. Afetin, köyde bulunan bir boş ev, samanlık ve ahır tahrip ettiği belirtilmektedir. Mihregum köyünün 21 hane ve toplam 105 kişiden oluşan nüfusunun, gerek ekili alanları sulama ve gerekse içme suyu temin maksadıyla yapılmış olan, sulama kanalının da afet esnasında tahrip olduğu raporda belirtilen bir diğer husustur.¹⁸ Bu kanalın yeniden inşası muhtemelen yetkililerin üstlendiği bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır. 21 Haziran 326 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Erzurum Valiliğine gönderdiği talimatta Mihregum köyüne gerekli olan nakdi yardım için onay alındığını bildirmiştir.¹⁹ Bu durum valiliğin girişimlerinin başarılı olduğunun bir kanıtı olsa gerektir. Ancak 22 Haziran 326 tarihinde Valilikten Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafta; henüz Mihregum köyüne ne oranda yardım gerektiğinin tespit edilemediğini ancak şimdilik acil işlerin halli için 4–500 liraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmekle yetinmiştir.²⁰ Tortum Kazasına bağlı bulunan Çala (?) köyünde de selin iki evi kum ve çamur ile doldurduğu rapor edilmiştir. Ayrıca Çala köyünde 300 kile tohum ekilen bir tarla ve yine sekiz kişinin ortak olduğu bir bahçenin sel tarafından tahrip edildiği belirtilmektedir. Sel tarafından yok olan tarla ve bahçenin değerinin 5.000, ekili mahsulün ise 1.500 liralık bir değeri olduğu Tortum Kaymakamlığı tarafından belirlenerek yetkililere iletilen bir diğer husustur.²¹ 24 Haziran 1326 tarihinde ise Tortum kaymakamlığı, Mihregum ve Nurtom adlı köylerin sel ve dolu nedeniyle uğradıkları felaket nedeniyle muzdarip oldukları ve halkın kendilerine müracaat ettiğini Erzurum Valiliği'ne bildirmiştir. Erzurum Valiliği ise kaymakamlığın

¹⁷ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 16B, 27 Haziran 1326.

¹⁸ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 18B, 21 Haziran 326.

¹⁹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 17B, 22 Haziran 326.

²⁰ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 19B, 23 Haziran 326.

²¹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 20B., 29 Haziran 326.

haberini 4 Ağustos'ta Dâhiliye Nezaretine duyurmuştur.²² Tortum Kazası'ndan gönderilen haberlerin Erzurum Valiliği'nce Dâhiliye Nezareti'ne her defasında takribi 10 günlük bir gecikmeyle yollandığı anlaşılmaktadır. Bu durum telgraf hattının Erzurum-Tortum arasında olmadığı ya da selden dolayı hasara uğradığı ihtimalini akla getirmektedir. Bu durumda yetkililerin kasıtlı bir ayak sürüme manevrasından çok iletişimin beraberinde getirdiği yetersizliğin sorgulanması daha mantıklı olsa gerektir.

23 Haziran 1326 tarihinde ise İspir Kazasına bağlı Ahponohi ve Suzahova adlı köylerde aşırı yağışlar nedeniyle oluşan selin 1 değirmen, 1 ev ve 1 çocuğun ölümüne sebebiyet verdiği, felaketten 6 gün sonra Valiliğe bildirilmiştir. İspir Kaymakamlığı, köylülerin ekili arazisinde ne oranda hasarın meydana geldiğinin belirlenmesi için, Erzurum Valiliğinden yardım talebinde bulunmuştur.²³ Aynı gün yani 23 Haziran 1326 tarihinde Kığı Kazasına bağlı Mezreplad köyünde yağmurun yol açtığı sel ve dolu nedeniyle ekili arazilerin zarara uğradığı belirtilmektedir. Herhangi bir hayati kaybın olmadığı belirtilen afetin hasar tespitinin sonradan tahkik ettirileceği Dâhiliye Nezaretine Valilikçe bildirilmiştir.²⁴ Henüz Pasinler'de meydana gelen selin yaraları sarılamadan 26 Haziran 1326'da bu defa, Horosönü Köyünde dolu yağışı nedeniyle ekili arazide bir miktar hasar meydana geldiğine dair Keskim kazası Kaymakamından bilgi alınmıştır.²⁵

Sonuç itibariyle Erzurum Sancağına bağlı bulunan İspir, Keskin, Kığı, Pasinler ve Tortum, kazalarında meydana gelen sel ve dolu kaynaklı felaket halk ve devlet arasında yoğun bir irtibatın da oluşumuna zemin hazırlamıştır. Devlet yetkililerinin yazışmalarından anlaşılacağı üzere birinci önceliği insan kayıpları oluşturmaktadır. Kamu binaları, yerleşim alanları ve ekili arazide meydana gelen hasar da yazışmalarda dikkat çeken diğer hususlardır. Erzurum Sancağına bağlı bulunan kazalardaki iletişimin çoğunlukla seri bir şekilde yapılmasına karşın bazı köy ve kazalarda gecikmelerin olduğu gerçeğini telgraf metinlerindeki tarih kayıtlarından öğrenmek mümkün olmuştur.

b.Erzincan Sancağında Meydana Gelen Afetler

Erzincan Sancağına bağlı Erzincan kasabası, Kemah Kazası, Kuruçay Kazası, Refahiye Kazası ve Tercan Kazası ve bazı civar köylerinin 18 Haziran 1326 tarihi itibariyle sel ve doludan dolayı bir felaket yaşadıkları haber alınmıştır. 18 Haziran 1326 tarihinde başlayan yağmur ve dolu 20 Haziran 1326'ya kadar iki gün boyunca aralıksız yağmış ve sel oluşmasına neden olmuştur. Bütün Erzincan

²² BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 21B., 4 Ağustos 1326.

²³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 13B, 29 Haziran 1326.

²⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 22B, 24 Haziran 1326.

²⁵ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 12B, 26 Haziran 1326.

Kasabasını istila eden sel suları birçok ev, dükkân ve zahire mağazalarına zarar vermiştir. Sel suları, Erzincan Kasabası içinde bulunan bir evi yıkmış, 4–5 evi de yıkılma dercesine getirmiştir. Sel felaketi, Erzincan Kasabasına hem civar bulunan Horan köyünde 30, Can Ahmet köyünde 24, Arar köyünde de 36 evi harap ederek oturulmaz hale getirmiştir. Horat köyünde iki şahsın boğulduğu ve ekili arazilerin tahrip olduğu da Erzincan'dan bildirilen haberler arasında yer almıştır. Erzincan içinden geçen Göğne deresinin önceden sel felaketine karşı kenarlarının pekiştirildiği ancak, 18 Haziran'da meydana gelen selde bu çalışmanın yetersiz kaldığı yöre idarecilerinin ifadelerinde yer almaktadır. Gökyüzünde beliren kesif bulutların yeni bir sele neden olabileceğinden yörede bulunan çay ve dere yataklarının pekiştirilmesine yönelik taleplerde yine yöre idarecilerinden gelmiştir.²⁶ 20 Haziran 1326'da öncelikli yardım talebi, yöre idarecilerinden gelmiştir. Gerçekleştirilen yüzeysel araştırmalar neticesinde ilk etapta 5.000 kuruşluk bir yardım talebi yapılmıştır.²⁷ Yöre ile ilgili olarak bir diğer yardım talebi yine idarecilerden 26 Haziran 326 tarihinde 30.000 kuruşluk bir meblağ olarak gelmiştir. Ancak bu yardım talebi 25 Temmuz 326 tarihinde Erzurum Vali naibi Şakir tarafından Dâhiliye Nezaretine iletilmiştir.²⁸ 21 Haziran 326'da gece vakti tekrar taşan Vaşkird Çayı, Horan köyünü bir kez daha harap etmiştir. Erzincan'da bulunan askeri birliklerin ve işçilerin (her gün 5.000 kuruş alarak) 21 Haziran 326 günü sabahtan akşama kadar Vaşkird Çayının kenarlarını pekiştirmek için uğraştıkları da yine yöre idarecilerinden gönderilen telgraf metinlerinde yer alan bilgiler arasındadır. Vaşkird çayı kenarına yapılacak olan set inşası içinse 5.00 liralık bir meblağa ihtiyaç duyulduğu da yine yöre idarecilerinin talepleri arasında yer almıştır.²⁹ 26 Haziran 326 tarihinde Erzurum Valisi Celal, Erzincan'da yaşanan sel felaketi nedeniyle yöre idarecilerinden aldığı bilgiyi Dâhiliye Nezaretine aktarmıştır. Buna göre özetle: “Erzincan Sokaklarının çamurla dolduğu ve Belediye'nin kasaba merkezini temizlemeye gücünün yetmeyeceği” belirtilmiştir. Aynı yazıda ayrıca, Erzincan sokaklarındaki çamur birikintilerinin kış mevsimi gelmeden temizlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Hükümet yardımlarının ise bu tür çalışmalar için gerekecek olan meblağın temininde yetersiz kaldığı; bu yüzden bir “İane Komisyonu” kurulması gerektiği konusu da Dâhiliye Nezaretine ulaştırılan bilgiler arasında yer almaktadır.³⁰ 1 Temmuz 326 tarihinde sel felaketinin bilânçosu belirginlik kazanmaya başlamıştır. Buna göre Erzincan ve civarında sel felaketine uğrayan yerler de meydana gelen hasar, 682.175 kuruş olarak belirlenmiştir. Ayrıca vakfı bulunmayan bir cami, yıkılan köprülerin tamiri, yıkılan 92 ev ve sel felaketine uğrayanlara gerek gıda gerekse ziraat yapabilmeleri için gerekli olan tohum bedeli olarak toplam 1.830 liraya gereksinim olduğu

²⁶ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 23B, 20 Haziran 326.

²⁷ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 25B, 20 Haziran 326, “Nan-ı azîz bedeli için 5.000 kuruşun acilen...”

²⁸ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 24B, 25 Temmuz 326.

²⁹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 26B, 22 Haziran 326.

³⁰ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 27B, 26 Haziran 326.

bildirilmektedir. Asi ve Sib yataklarının tamiri ve daha geçen sene meydana gelen selde yıkılan evlerin yeniden inşa edilmesi için talep edilen 480 lira için onay çıktığı fakat ödeme yapılmadığı da raporlarda yer alan bir diğer husustur. Geçen sene ödenecek olan tutarın 480 liradan 1.350 liraya yükseldiği de belirtilmektedir. Bu durum bir sene zarfında inşaat masraflarının %200 oranında artış kaydettiği gerçeğini de yansıtmaktadır.³¹ Resmi yetkililerin afet bölgesi ile ilgili olarak herhangi bir ödemenin yapılmamış olmasını bir sene sonra tetkikleri sözlü olarak yapılan serzenişlerin etkili olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Yine de devletin verdiği sözü tutmadığı gerçeğinin açığa çıkması ve resmi yetkililerin olaya el koyması için yeni bir sel felaketinin beklenilmesi gerekmiştir.

Erzincan Sancağına bağlı bulunan Kemah Kazası da 18–19 Haziran 1326 tarihinde yağın aşırı yağışlar nedeniyle sel felaketine maruz kalan bölgeler arasındadır. Ancak bu defa farklı bir gelişme cereyan etmiştir. Devletin resmi bürokrasisi ile birlikte devreye kaza meclisinin de girdiği anlaşılmaktadır. Yaşanan birçok sel felaketine rağmen Kemah Kazası’nda meydana gelen sele karşı meclisin duyarlılığının nedeni halkın müracaatları olsa gerektir. 19 Haziran 1326’da Kemah Kaymakamı, Meclis-i İdare Üyeleri ve afete uğrayan köylerin “İhtiyar Heyetleri” nin gerçekleştirdikleri hasar tespit çalışmalarında Orhan Köyünde bulunan 106 evdeki 608 kişinin selden etkilendiği tespit edilmiştir. Ancak hazırlanan hasar tespit raporu son halini 15 Ağustos’ta almıştır. Bu durum yetkililerin halkla görüştükleri ve hasarın gerçek sonuçlarını rapora ekledikleri izlenimini vermektedir. Yörede hasar tespiti yapan yetkililere sorunlarını anlatan afet mağdurları bir anlamda sözlü müracaatta bulunarak devletin sorunları için çözüm oluşturacak “yardımını” talep etmişlerdir.³² 15 Ağustos 1326 tarihli detaylı hasar raporunun Kemah Kazası Kaymakamı ve “kaza meclis-i idare” azalarından Hacı Dursun Bey tarafından hazırlandığı ve meclis üyeleri tarafından onaylanarak Erzincan Sancağı Mutasarrıflığına gönderildiği anlaşılmaktadır. Raporunda yer alan “...vukua gelen hasarat hakkında vuku bulan ihbar üzerine...” ibaresi felaket bölgesinden sesini duyurmaya çalışan birilerinin olduğu gerçeğini kanıtlar niteliktedir. Raporunda belirtildiğine göre Kemah Kazasının Orhan köyünde sel nedeniyle 2 köprü, bir değirmen, 300 kavak ağacı ve ekili arazi tahrip olmuştur. Orhan köyünde ki zarar 27.800 kuruş olarak kaydedilmiştir. Yine aynı kazaya bağlı Dedek Köyü’nde ise özetle: “15 Evin içine sel suları girmiş ve ev eşyalarını tamamen kullanılamaz hale getirmiştir”. Dedek köyünde tahrip olan ekili arazideki zarar da dikkate alındığında toplam zararın 22.466 kuruşa ulaştığı anlaşılmıştır. Posti köyünde ise Posti çayının taşması ile cüzi bir hasar olduğu belirtilmiştir. İhtihkar Nahiyesine bağlı Nizkib köyü ile Kemah Kasabasındaki zararın ise toplam 16.180 kuruş olduğu rapora dâhil edilmiştir. Ayrıca raporda 20–22 Temmuz 1326’da Kemah Kazasına bağlı Ahur ma Selamet, Mezrua ve Sürek köylerinde yağın dolu ve sel nedeniyle bir felaketin yaşandığı belirtilmektedir. 20–22

³¹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 28B, 1 Temmuz 326.

³² BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 30B, 31B., 19 Haziran 1326.

Temmuz 1326'da meydana gelen selle ilgili hasar detayının köylerin bağlı olduğu Ermenek Nahiye Meclisince hazırlanacağı bildirilmiştir. Kemah Kaymakamlığı tarafından hazırlanan hasar raporunda sel bölgesi belediyelerinin de yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.³³

Erzincan Sancağına bağlı bulunan Tercan Kazasında da 20 Haziran 1326 tarihinde yağın şiddetli yağmur ve dolu nedeniyle sel felaketi yaşandığı anlaşılmaktadır. Tercan Kaymakamlığı Gaytar Dağı ile Yayla derelerinin taşarak Tercan kazasında ki Sustıka köyünde arazi mahsullerinin tahrip olduğu haberini vermiştir. 20 Haziran 1326 tarihinde yine sel nedeniyle Refahiye Kazasına bağlı Akmolla köyünde de 2 ev tamamen, 4 ev ise kısmen yıkılmış, bir kadın sel sularına kapılarak boğulmuş ve 4-5.000 meyve ağacı tahrip olmuştur. Akmolla köyündeki tahrip olan ekili arazinin zarar miktarının ise 20.000 kuruş olduğu belirlenmiştir.³⁴

Erzincan Sancağına bağlı bulunan Kuruçay Kazası da 17 Temmuz 1326 tarihinde şiddetli bir dolu yağışına tanık olduğu bildirilmiştir. Her ne kadar ciddi bir sel felaketi ile karşı karşıya kalınmasa da ekili arazinin dolu nedeniyle tahrip olduğu yetkililerce rapor edilmekte ve yöre halkına yardım talebinde bulunulmaktadır. Kuruçay Kazasına bağlı bulunan Dokut, Kestane, Köski, Tanizi, Kundus ve Süleyman köylerinin dolu nedeniyle ürünlerini kaybettikleri ve bazı şahısların da yaralandığı belirtilmektedir. Erzurum Valiliği tarafından, kaza kaymakamlığınca belirlenen "70 hane halkına beher haneye 30'ar İstanbul kilesi tohumluk, 60'ar kile yemeklik hinta..." şeklinde belirlenen, yardım miktarının sel felaketine uğrayanlar için tahsis edilen paradan ödenmesi yönünde onay çıkmıştır.³⁵

Sonuç itibariyle, devlet yetkililerinin felaket bölgesindeki teftişleri tarih yazımı açısından yeni bir gerçeği de ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki, 9 Eylül 1326 tarihinde sel felaketine uğrayan Aysi ve Sisi Dağı köyleri halkı yörelerinin, 1318 tarihinde de bir sel felaketi yaşadığını; etrafını yıkan derenin dere yatağına yakın bir bölgede kurulan 65 evi de oturulamaz hale getirdiğini teftişe gelen yetkililere anlatmışlardı. Kısacası devlet yetkililerinin pek de haberdar olamadığı ya da ilgilenemediği bölgesel nitelikli bu sel felaketi 1336 tarihli Erzurum Vilayetinin genelini etkileyen sel felaketinin tespiti için gerçekleştirilen tetkikler esnasında ortaya çıkmıştır. Yapılan tetkiklerde Sisi Dağı köylülerinin, 1318 tarihli selde zarar görenlerden durumu iyi olanlarının dere yatağı üzerinde bulunan yerleşim yerinden biraz daha yukarıda 45 ev inşa ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat durumu fakir olan 20 hane halkının ise eski yerlerinde barınmaya devam ettikleri ve 1336 yılında meydana gelen büyük selde en fazla bu ailelerin felakete uğradığı tespit edilmiştir.

³³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 29B., 15 Ağustos 1326.

³⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 32B., 26 Haziran 1326.

³⁵ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 33B-34B, 2 Ağustos, tarihsiz., "Erzurum Valiliğince Sadaretpenahiye çekilen telgraf (şukka)"

Kısacası yöre halkı 1318 tarihli selde sesini yeterince duyuramadığından dere yatağında ikamete devam eden köylülere yöre idarecilerinin yerleşim yerlerini değiştirmeleri hususunda herhangi bir yaptırımları olmamıştır. 1336 tarihli felakette ise Erzincan'ın güney batısında bulunan Aysi ve Sisi Dağı köylülerinden 2 kişi sulara kapılarak boğulduğu tahkik edilmiştir. Ayrıca aynı selde 45 evin ev eşyaları kullanılmaz hale gelmiş, dere yatağı üzerinde bulunan 20 ev ise tamamen yıkılmış Aysi köyünde ise yalnızca 5 evi su basmıştır.³⁶ Bu bilgilerin yörede tetkiklerde bulunan yetkililere köylülerin aktardığı dikkate alınacak olursa sözel bir “arzuhal” sunumunun varlığı anlaşılır. Doğal olarak olan biteni ayağına kadar gelen yetkiliye sözlü aktarmak, yazıya döküp “arzuhal dilekçesine” dönüştürerek aktarmadan daha kolay olsa gerektir. Ancak ayağına kadar gelen devlet yetkilisi ile aynı dili konuşamayan felaket bölgesi halkının bu tür bir sözlü aktarım ya da talepte bulunması o an için mümkün olamayabilir. Bu yüzden derdini kâğıda yetkililerin anlayacağı bir dilde dökmek ve “arzuhal dilekçesi” vermek suretiyle teşebbüste bulunması kaçınılmaz olmaktadır. Sözlü ve yazılı müracaatlar neticesinde gerçekleşen resmi kurumların inceleme gezileri “hasar tespit komisyonları” ile desteklenmiştir. Hasar tespit komisyonlarının elde ettiği verilere, çoğunlukla sözlü başvurular sayesinde ulaştığı tahmin edilmektedir.

c. Hasar Tespit Raporlarının Hazırlanışı:

Hasar Tespit Komisyonlarının oluşturulmaları aşamasında bir üst yetkilinin talebi yer almaktadır. Erzincan Kazasında meydana gelen sel ve dolu afetinin meydana getirdiği zararların tespiti için oluşturulan komisyonların hazırladığı raporlar, komisyonların ne şekilde oluşturulduğuna ilişkin bazı ipuçları sunmaktadır. 19 Haziran 1326 Cumartesi günü Dedek köyünde meydana gelen selden zarara uğrayanlar, afeti “ihbar” etmek suretiyle resmi yardım mekanizmasını da harekete geçirmişlerdir. Uğradıkları hasarı “ihbar” eden afetzedelerin müracaatları üzerine, Meclis-i İdare toplanmış ve hasar tespit çalışmalarının başlatılması yönünde karar almıştır. Oluşturulan Hasar Tespit Komisyonu, Dedek Köyü İhtiyar Heyeti ile birlikte hasar bölgesini gezerek “icra-yı keşf” yaparak zararın tespitini yapmıştır. Gerçekleştirilen “hasar tespit çalışmaları”, aynı zamanda Kemah Kaymakamı ve Meclis-i İdare azasından bir yetkili vasıtasıyla Erzurum Vilayeti'ne rapor edilmiştir.³⁷

Erzurum vilayetinde dolu ve sel nedeniyle meydana gelen hasarın sıhhatli bir şekilde tespiti önem arz etmektedir. Yöre halkının uğradığı zararların doğru bir şekilde tespiti devlet kaynaklarının da o nispette sıhhatli bir dağılımına zemin oluşturacaktır. Devleti temsil eden idari ve kamu görevlilerinin “hasar tespit”

³⁶ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 1B, 2B.

³⁷ “.. ihbar olunan hasarın keşfi için Meclis-i İdare kararıyla mahalline azîmet ve karye-i mezfeure heyet-i ihtiyariyesi ile beraber icra-yı keşfiyat balada gösterildiği üzere...” BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 44B, 19 Haziran 1326.

çalışmalarını kontrollü bir şekilde yürüttükleri iddia edilebilir. Yine de oluşturulan “Hasar Tespit Komisyonları” felakete maruz kalan yörelerde gerçekleştirdikleri çalışmalarda yöre halkına sözlü olarak müracaat etmişlerdir. Zarara uğradığı resmi bir yetkili vasıtasıyla (muhtarlar) tespit edilen şahıslardan alınan sözlü beyanatlar ya gerçeklikleri sorgulanarak ya da sorgulanmaksızın kayda geçirilmiş ve en yetkili kurumlara (valilik-maliye nezareti vs.) iletilmiştir. 1 Ağustos 1326 tarihinde Kuruçay Kazası bünyesinde sel felaketine uğrayan Kenane, Armudan-ı Kebir ve Tohut köyleri için oluşturulan “Hasar Tespit Komisyonu”nun çalışmalarını incelemek, konuya netlik kazandırmak açısından yararlı olacaktır. Hasar Tespit Komisyonu üyeleri şu şekilde belirlenmiştir: Belediye Reisi, Mahkeme Azası, Meclis-i İdare Azası. Komisyonun halkla irtibat kurarak gerekli hasar tespitini yapan üç kişilik heyeti raporunda; sel nedeniyle hasara uğrayan tarımsal ürünlerin kaydını tutmuştur. Bu kayıtlar aşağıdaki şekliyle tabloda belirlenmiştir.

<i>Hasara Uğrayan Köylerin İcmali</i>					
Bağ		Hasara Uğrayan Ekili Buğday Tohumu ve Arpa Miktarı	Hasara Uğrayan Mahsulün Yüzdesi	Hasarın İnceleme Sahasındaki Yüzdesi	Köyün İsmi
Dönüm	Kıta				
-	-	55.725*	%12		Kenane
-	-	1425	%9		Armudan-ı Kebir
179	176	53.375	%8		Tohut
179	176	108.(2?).525			Toplam

Hasar Tespit Raporunda belirlenen veriler değerlendirildiğinde bazı cevap bekleyen soruların olduğu anlaşılacaktır. Örneğin Kenane köyünde mahsulün %12'sinin tahrip olduğu nasıl belirlenmiştir. Ne miktarda mahsulün ekildiği nasıl kayıt altına alınmıştır. Bu aşamada muhtar denetiminde kişisel beyanatların devreye girme ihtimali bir hayli yüksektir. Her ne kadar üç kişilik teftiş komisyonu hasar tespit raporunu hazırlamışsa da resmi yetkililerin tekrar kontrolünden geçtiği belgeden anlaşılmaktadır. Kaymakam vekili, Mal Müdürü, Müftü, Tahrirat Kâtibi ve 4 aza tarafından kurulan bir ikinci komisyon raporun yeniden onayını yaparak güvenilirliğini artırmışlardır.³⁸

Hasar Tespit Komisyonlarının çalışmalarında bireylere yönelik kayıtlar ında olduğu dikkat çeker. Hangi köyde ve hangi şahsa ait olduğu tespit edilen hasar miktarları bunun kanıtı olsa gerektir. Bu listelerin hazırlanması aşamasında raporlara geçen şahıslarla yetkililerin görüş alış verişinde bulduklarını iddia etmek mümkündür. Zarara uğrayan şahısların sözlü beyanatları mahalli yetkililerin teyidinden geçtikten sonra “hasar raporlarında”

* “Kuruçay Kazasınınca beher kud hınta 9 kıyye itibariyledir.” BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 40 B. “Hasar Tespit Raporu”

³⁸ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 40 B. “Mahsul Hasar Tespit Raporu”

yerini almış olmalıdır. Konuya netlik kazandırma açısından yine Kuruçay Kazasına bağlı Armudan-ı Kebir köyünde şahısların beyanlatları dikkate alınarak hazırlanan hasar tespit raporunu incelemek yararlı olacaktır.³⁹ Ancak isim listesinin uzunluğu nedeniyle tabloda afete uğrayanların bir kısmı belirtilmiştir.

<i>Ekenin İsmi</i>	<i>Tarla Sahibinin Mevk i ve İsmi</i>	<i>Hasarın Yüzdesi</i>	<i>Mahsulün Derecesi Beher Kudda</i>	<i>Ekilen arpa miktarı (Kud)</i>	<i>Ekilen Buğday Miktarı (Kud)</i>
Silo oğlu Manuk	Boyacı oğlu Kirkor	70 %	8	-	4
	Doğan oğlu Kırıl	“ “	“ “	-	6
	Cordin oğlu Serkis				4
	Köse oğlu Karabet				2
	Yeniçeri oğlu Osman Ağa				5
	Genç oğlu Aleksan				8
	Terzi oğlu Agop				5
	Mıkırdıç oğlu Agop				6
	Agik oğlu Kapril				4
	Pepen oğlu Toros				6

Hasar tespit raporunda yer alan isimler ve afet nedeniyle hasara uğrayan ürün miktarının belirlenmesi aşamasında; listede yer alan bireylerin, yetkililerle sözlü olarak görüştikleri ve uğradıkları hasarı beyan ettiklerini düşünmek yanlış bir yorum olmayacaktır. Ancak hasar tespit çalışmalarının yanı sıra felaket sahasında bulunan vergi mükelleflerinin de kayıt altına alındığını tespit etmek mümkündür. Selden zarar görmeyen ve vergi mükellefi bulunan şahısların köy ve isimlerinin tespiti yetkililerin hassasiyetinin bir kanıtı niteliğindedir. Hasar Tespit Komisyonu tarafından oluşturulan, “Hazine-i Maliye’ye” borcunu ödemeye imkânı

³⁹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 41 B. “Şahısları Gösterir Hasar Tespit Raporu”

olan şahısların isim listesi incelenmeye değer bir belge olarak kayıtlardaki yerini almıştır.⁴⁰

Hasar Tespit Komisyonu üyelerinin, çalışmaları esnasında, yöredeki bazı tüketim mallarının da fiyatlarını tespit ettiği anlaşılmaktadır. Anlaşılan, afetten etkilenen halkın zararlarının karşılanmasında devlet yetkilileri, yöresel fiyatları dikkate almışlardır. Böylelikle afetten zarar görenlere yardımcı olacak birimler, yani İstanbul'da bulunan Maliye Nezareti ya da Erzurum Valiliği; yapılacak yardım meblağını afet bölgesine göre düzenlemiş olacaktırlar. Komisyonun raporlarında yer alan Erzincan yöresindeki fiyat tarifesinden tespit edebildiğimiz tüketim malzemeleri şu şekildedir: Buğdayın şiniği: 7 kuruş; Arpa ve hububatın şiniği:5 kuruş.⁴¹ Yine de "Hasar Tespit Komisyonu" nun gerçekleştirdiği faaliyetler salt piyasa ekonomisini belirleyecek verilerle sınırlı değildir. Aynı zamanda hasar tespiti yapılan bölgenin nüfusu da bu komisyon vasıtasıyla kayda geçirilmiştir. Örneğin 19 Haziran 1326 tarihinde Dedek köyünde meydana gelen sel felaketi için yöreye gönderilen komisyon raporunda Dedek köyünün 56 hane ve 346 nüfuslu bir yerleşim yeri olduğunu kayıt altına almıştır.⁴² Bu veri, araştırmacılara yöredeki bir hanede barınan nüfus miktarını belirlemede yardımcı olacağı tahmin edilmektedir.

d. Diğer Bölgelerde Meydana Gelen Afetler:

Osmanlı Devleti'nin 1326 yılı itibariyle farklı yörelerinde de sel felaketinin yaşandığı anlaşılmaktadır. 2 Haziran 1326 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından Selanik Vilayeti'ne gönderilen telgrafta selden zarar görenler için Meclis-i Vükela kararı ile 20.000 kuruşun ödeneceği belirtilmektedir.⁴³ 24 Mayıs 1326 tarihinde Selanik'te meydana gelen selin arazi üzerindeki ekili mahsulü yok ettiği ve bazı binalarla, besi hayvanlarına (keçi, inek vs.) zarar vermiş olduğu rapor edilmektedir.⁴⁴ Anlaşılabacağı üzere Meclis-i Vükela yalnızca Erzurum bölgesi ile ilgili doğal afet kararları almamıştır. Ülkenin farklı bir coğrafyasında doğal afet mağdurları içinde görüşmeler yapılmış ve yardım çalışmaları sürdürülmüştür.

2. Meclis-i Vükela ve Kamu Temsilcilerinin Çalışmaları

⁴⁰ "Hazine-i Maliye'ye medyun olup netice-i tabkikatte tesviyelerine adem-ül kudret olanların esamisini irae eden defter". BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 42 B.

⁴¹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 43 B. "Erzincan köylerindeki hasarın tespit raporu..."

⁴² "Elli altı hanede üç yüz kırk altı nüfuslu Dedek karyesinde Haziranın ..." BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 44B, 19 Haziran 1326.

⁴³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 35B, 2 Haziran 1326.

⁴⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 36B, 1 Haziran 1326.

Meclis-i Vükelanın gerek resmi makamlar gerekse halk nezdinde yapılan müracaatlar sebebiyle, Erzurum'da meydana gelen sel felaketi ile ilgili olarak görüşmeler yaptığı bilinir. Meclis-i Vükela üyelerinden olan mebus Seyfullah Efendi 11 Ağustos 1326 tarihinde Tortum Kazasına gelerek halkın şikâyetlerini dinlemiş ve Erzurum Valisini bilgilendirmiştir. Seyfullah Efendi'nin teftiş gezisinde afetzedelerin kendine müracaat ederek açlıktan ötürü "ot yemek" zorunda kaldıklarını belirtmeleri gıda yardımı için de gerekli olan talimatın çıkmasını hızlandırmış olmalıdır.⁴⁵ Seyfullah Efendi, Erzurum Valisine Mihregum ve Tortum Kazası halkına yardım edilmesi ve selden zarar gören su yolları ile çeşmelerin tamiri için 35.000 kuruşluk bir yardımın yapılacağı taahhüdünde bulunmuştur.⁴⁶ Erzurum Valisinin 1 Eylül 1326'da telgrafla gerçekleştirdiği hatırlatma, vaadin bir hayli zaman geçmesine rağmen yerine getirilmediği anlamını taşımaktadır. Ne var ki 17 Mart 1327 tarihli Tortum Kaymakamı'nın konu ile ilgili olarak Erzurum Valisi'ne yazdığı "tahrirat raporunda" aradan yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen Seyfullah Efendi'nin yardım vaadinin yerine getirilmediği anlaşılmaktadır. Kaymakam tarafından yazılan raporda, Seyfullah Efendi tarafından sözü verilen, su yolları için (toplam 4.000 kuruş) ve ziraat yapmaları için 150 kile buğday ile 100 kile arpanın (toplam 6.000 kuruş) henüz yerine getirilmediği belirtilmektedir. Tortum Kaymakamı Erzurum Mebusu Seyfullah Efendi'nin teftiş gezisi esnasında yanında getirdiği 50 lirayı yörede ihtiyacı olanlara dağıttığını da raporuna kaydetmiştir.⁴⁷ Ayrıca, 7 Haziran 1326 tarihli Meclis-i Mebusan görüşmelerinde Erzurum Mebusu Ahnet Ziya Beyin Hasankale'de sel felaketine uğrayanlar için Padişahın 500 liralık yaptığı yardıma teşekkürü kayıtlardaki yerini almıştır.⁴⁸ Anlaşılacağı üzere Meclis-i Mebusan hem sel felaketi anında halkın sorunlarını en yetkili erke yani Padişaha iletmekte ve sorunlara çözüm bulmakta görevini yerine getirmiştir. Gerçekte Meclis-i Mebusanın yöre halkına yardım edilmesi noktasında ilgisini çeken resmi yetkililer midir yoksa yöre halkının İstanbul'a yönelik gerçekleştirdikleri müracaatlar mıdır konusunun aydınlatılması için "arzuhallerin" incelenmesinde yarar olacaktır.

3. Halkın Yazılı Talepleri

Devlet görevlilerinin doğal afetle birlikte başlattıkları hasar tespit çalışmaları esnasında halkla temas içinde oldukları anlaşılmaktadır. Ancak yine de yetkililerin insafına kalan bireyler, sorunlarına çözüm arayışlarını bu defa resmi makamlar nezdinde gerçekleştirdikleri yazılı müracaatlarla sürdürmüşlerdir. Erzurum'da meydana gelen felakete maruz kalanlar resmi yetkililere ulaşmak için

⁴⁵ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 46B, 9 Eylül 1326, "Kemah'tan Sedaretpenahiye tel".

⁴⁶ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 37B, 38B, 1 Eylül 1326.

⁴⁷ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 39B, "Tortum Kaymakamı'ndan Vilayetpenahiye, 17 Mart 1327".

⁴⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 6, Devre 1, İctima 2, 7 Haziran 1326, s. 412.

“arzuhal” adı verilen dilekçelerden çok “telgraf”ı kullanmayı tercih etmişlerdir. Gayr-ı Müslim cemaatin ise aracı olarak Patrikhane’yi devreye soktuğu anlaşılmaktadır. Gayr-ı Müslim cemaatlerinin “arzuhal” niteliğindeki belgelerinde kullandıkları Ermenice ya da Rumca mühür ve imzaların resmi makamlarca anlaşılmadığından bunların Türkçeleştirilmesi talep edilmiştir.⁴⁹ Her ne kadar bu uygulama Patrikhane’nin devlet nezdinde Hristiyan halkı temsil gücünü arttırmışsa da Osmanlı Hristiyanlarının doğrudan resmi yetkililere ulaşmasında sorunları beraberinde getirmiştir. Doğal olarak bu yaptırımın Erzurum sel felaketine denk gelmesi bireysel müracaatlarda Ermeni ve Rumların resmi yetkililere yazılı olarak ulaşmalarını engellemiştir. Ancak yine de Patrikhane’ye ulaştırılan şikâyetlerin Patrikhane aracılığı ile İstanbul’da ki resmi yetkililere iletilmesini belirtmek mümkündür. Örneğin Erzurum Vilayeti Kuruçay Kazasına bağlı Armudan-ı Kebir köyü halkından olan Ermeniler, İstanbul’daki Patrikhaneyi 19 Haziran 1326’da ki afet hakkında bilgilendirmişlerdir. Mahsullerinin 3/1’ini yitirdiklerini belirten Ermeniler vergilerini ödemekte güçlük çektikleri ve gündelik ekmeklerini dahi bulmakta zorlandıkları haberini Patrikhaneye ulaştırmışlardır. Patrikhane’nin Dâhiliye Nezaretine aktardığı afetzedelerin müracaatlarından, Erzurum Valiliği’ni de kaleme aldıkları bir “arzuhal” bilgilendirdikleri anlaşılmaktadır. Yinede Patrikhane’nin Armudan-ı Kebir köylülerinin 17 Temmuz 1326’da yaşadıkları ıstırapı 17 Ağustos 1326’da yetkililere iletebildiği gerçeği dikkate değer bir gelişmedir.⁵⁰ Patrikhanenin Kuruçay Kazasından gönderilen telgraflarla bilgilendirildiği anlaşılmaktadır. O halde Gayr-ı Müslimler, Kuruçay Kazasına gelerek doğrudan Patrikhaneye çektikleri telgraflarla durumlarının İstanbul’daki ilgili kurumlara aktarılması talebinde bulunmuşlardır.⁵¹ Ancak bu süreç resmi yazışmaların gecikmesine ve afet bölgesi mağdurlarının beklentilerinin süratle yerine getirilmesinde engel teşkil etmektedir.

1326 Yılında meydana gelen sel ve dolu nedeniyle muzdarip olan bazı bireylerin telgraflarla doğrudan İstanbul’u bilgilendirdikleri tespit edilmiştir. Örneğin 22 Haziran 326 tarihinde, “Dersaadet Sadaret-i Uzmaya” Erzincan’ın Vaşkird köyünden Mahmut Celal bin Osman, Tayfur, Vaşkird Karyesinden Hacı Fazlı, İshak, Abdullah, Mustafa, Mahmud bin Osman, Mehmet bin Hacı Ethem,

⁴⁹ “Muhtelif maksat tahtında teşkil ederek cemaatler kanununa tevfiaken hükümete beyanname ve nizamname-i esas ita iden cemaat-ı muhtelifeye mensup cemaatların mübürlerinin bazıları sırf Rumca ve ya sırf Ermenice olduğu görülmekte ve bu gibi cemaatların bilahare hükümete verecekleri istidaname zürine mevzu-u mahalleri hükümet memurları ve kayda memur ketebe kıraat etmek için Türkçe’den gayri bir lisan üzere yazılı mübrii okumak mecburiyetleri olmamasına ve her vakit görüldüğü üzere ...” BOA., (Dahiliye İrade) DH.İD., Nr. 126/3, 20 Eylül 1326.

⁵⁰ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 45B., 17 Ağustos 1326. “Patrikhane-yi Millet-i Ermeniyân’dan Dâhiliye Nezaretine”

⁵¹ “... Kuruçay Kazasından Patrikhaneye keşide olunan telgraf namelerinde şehr-i hal-i ruminin 17. günü beheri 100 dirhem sıkletinde dolu yağmış meşrutat ve mahsulata ve hayvanata azim hasar ve zarar...” BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 47B, 20 Temmuz 1326, “Patrikhane-i Millet-i Ermeniyân’dan Sadaretpenahiye”.

Salih, Mahmud, Muharrem, İbrahim bin Ethem, Mahmud bin Hacı Ethem imzalarıyla çekilen telgraf incelenmeye değer bir belgedir. Telgrafta, dört gündür devam eden selin evleri, eşyaları ve ekili arazileri tamamen tahrip ettiği belirtilmiştir. Telgrafın son bölümündeki "...Çoluk çocuklarımızla aç kaldık. Allah aşkına hallerimize merhamet intizarında..." şeklinde belirtilen ifadeler alışlageldik "arzuhal talepleri" ile benzerlik arz eder.⁵² Telgrafın artık arzuhalin yerini alan bir kaynak olarak ortaya çıktığı ve halkın İstanbul'a sorunlarını taşımada aracı olarak kullandığını iddia etmek yersiz olmayacaktır. Gayr-ı Müslimleri'nde aynı yolla Hilafetpenahi'ye telgraf çektikleri ancak imzalarını Osmanlıca olarak attıklarını, konuyla ilgili belgelerden anlamak mümkündür. Örneğin 4 Kanun-u sani 326 tarihli Hilafetpenahi'ye çekilen telgrafta şu imzalar tespit edilmiştir: Armudan-ı Kebir Muhtarı Emin, Kenane Karyesi muhtarı Mehmet, Kuruçay Armudan-ı Kebir Muhtarı Ohan, Armudan-ı Kebir Papazı Yerodim, Armudan-ı Kebir Hocası Mehmet.⁵³ Anlaşılabileceği üzere ancak Osmanlı Müslümanlarına ve yazışma usulüne tabi olunması halinde Osmanlı Hıristiyanlarının talepleri dikkate alınmaktadır. Aksi halde devletle ilgili taleplerinde ki muhatapları Patrikhane olarak belirginlik kazanır.

Erzurum afetzedelerinin şikâyetlerini telgrafla birlikte sözlü olarak da yerel idarecilere ilettiklerini ispatlamak mümkündür. Maarif Müdürü Şükrü Bey'in Dâhiliye Nezaretine çektiği telgraf bunun için orijinal bir örnek teşkil eder. 9 Ağustos 1326'da çekildiği anlaşılan telgrafta; Erzincan Vilayeti afetzedelerinin çadır altında sefalet içinde kaldıkları belirtilmektedir. Telgraftaki "...her bar müracaatla sızlanmakta buldukları bu kerde Erzincan Mutasarrıflığı'ndan bildirilmesine..." ibaresi, afetzedelerin resmi yetkililere sözlü olarak şikâyetlerini mütemadiyen sürdürdüğünü kanıtlar.⁵⁴ Sözlü müracaatların yeterli olmaması halinde yöre halkının, telgraf vasıtasıyla doğrudan İstanbul'da ki yetkililere yazılı müracaatta bulduklarını tespit etmek mümkündür. Bu müracaatlarda yerel yetkililerin afetzedelerin ihtiyaçlarını teminde yetersiz kaldıkları belirtilerek İstanbul'da ki yetkililerden yardım talep edilmiştir. Örneğin Kuruçay Armudan-ı Kebir Muhtarı Ohan, Papaz Yerodim, Hacı Mehmet, Kenane köyü muhtarı Mehmet imzalarıyla çekilen telgraf incelenmeye değer bir belgedir. Telgrafta, devletin idare biçimine de değinilerek yardım talep edilmesi; yöre halkının Meşrutiyetin getirdiği hukuki yapıyı kullanmada başarı kaydettikleri şeklinde algılanabilir. Telgrafta ki "İstibdadın zulmünden en ziyade perişan ve birbirini müteakip dört senenin kahtından hayatımızın son nefesinde saad-ı meşrutiyet ilanına ru'i olur iken nüzul eden dolu ve seylabın..." ifadesi Meşrutiyet öncesini

⁵² BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 48B, "*Vaşkırd Köyünden Sadaretuzmaya telgraf 22 Haziran 326*".

⁵³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 49B., "*4 Kanun-u sani 1326 tarihli Dersaadette Atabe-i Melik-imertebe-i Hazret-i Hilafetpenahiye çekilen tel.*"

⁵⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 50B, "*Vali Namna Maarif Müdürü Şükrü'den Dabilye Nezaretine tel.*".

eleştiren ifadeler içermektedir. Yine aynı telgrafta daha önceden çekilen telgraflara bir cevap alınmadığı belirtilmiştir. Ancak telgrafi çekenlerin eleştirileri burada da kendini belli eder. Özellikle "... Acaba Osmanlılık namına çektiğimiz zulm ve tazyikten sadamız işitilmeyüp..." ibaresi sorunlarına çözüm bulamayan afetzedelerin, "Osmanlı vatandaşları olmalarından ötürümü seslerini duyuramadıkları" şeklindeki ön yargılarını sorgulamaktadır. Afettede olan Kuruçay Armudan-ı Kebir ve Kenane köyü halkının zirai tohum bulamadıkları için ekim yapamadıkları belirtilen telgrafta yerel idarecilerin baskı ve zulmünden de bahsedilmektedir. Mahalli Hükümetin banka ve Maliye aracılığıyla afet esnasında halka dağıtılan gıda yardımının daha afetin üzerinden birkaç ay geçmiş olmasına rağmen bedelinin tahsil edilmeye çalışılması da telgrafta yerini almıştır. Telgrafta afetzedeler tarafından, hem borç ödemelerinin harman vaktine kadar ertelenmesi ve hem de ek bir gıda ve ekilecek tohum yardımında bulunulması talep edilmiştir. Telgrafın son satırlarında yer alan "merhametinize nail buyurulmaz isek zaten mezruatımız battal olacak ve ehalimiz terk-i vatanla dilenecektir" ifadesi üstü kapalı bir tehdidi dile getirmektedir.⁵⁵ Ancak, Kuruçay Armudan-ı Kebir köyünün yardım arayışları her defasında sonuçsuz kalmıştır. Dâhiliye Nezareti'ne ve Temmuz ayı içinde çeşitli makamlara yapılan müracaatlardan bir netice alınmadığı köyün Papazı ve muhtarı tarafından çekilen bir telgrafla bildirilmiştir.⁵⁶ Kuruçay, Armudan-ı Kebir köylülerinin Dâhiyle Nezareti ile yetinmedikleri ve doğrudan Padişah'a da bir telgrafla ulaşmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Padişah'tan, ziraat yapabilmek için tohum ve gıda yardımı talep eden Armudan-ı Kebir, Kuruçay Armudan-ı Kebir, Kenane köyünün ileri gelenleri; 500 ev halkından ibaret "rençper kulları" için telgraf çektiklerini belirtmektedirler.⁵⁷ Armudan-ı Kebir köylülerinin inatla yardım talebinde bulunmaları süreci mutlu sonla neticelenmiştir. Dâhiliye Nezareti 18 Nisan 1327 tarihli yazısıyla, Maliye Nezareti ile Orman ve Maden ve Ziraat Nezaretlerinden, 1323-1326 tarihleri arasında yaşanan kuraklık nedeniyle Kuruçay Kazası Armudan-ı Kebir köyü ve Kenane (Kestane) köyü çiftçilerinin almış oldukları gıda yardımı ve tohumlardan oluşan borçlarının sel felaketi nedeniyle ertelenmesini talep etmiştir.⁵⁸ Orman, Maden ve Ziraat Nezareti 3 Mayıs 1327 tarihinde erteleme kararını Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. İlgili yazıda, borcunu ödeyecek durumda olan köylülerin erteleme kapsamına alınmayacakları da

⁵⁵ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 51B, "Kuruçay Armudan-ı Kebir muhtarı vs. imzalarıyla Dâhiliye Nezaretine çekilen telgraf".

⁵⁶ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 52B, "Kuruçay Armudan-ı Kebir Papaz ve Muhtarından Dâhiyle Nezaretine tel."

⁵⁷ "hasarat %90 ... hükümet-i mahalliyeye tahakkük ettiği..." BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 49B., "4 Kanun-u sani 1326 tarihli Dersaadette Atabe-i Melik-imertebe-i Hazret-i Hilafetpenahiye çekilen tel."

⁵⁸ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 56B, "18 Nisan 1327 tarihli Dâhiliye Nezareti'nden Orman, Maden ve Ziraat ile Maliye Nezaretine çekilen tel".

belirtilmektedir.⁵⁹ Dâhiliye Nezareti ise 4 Mayıs 1327 tarihli telgrafla Erzurum Vilayetini konuya ilişkin olarak bilgilendirmiştir. Kuruçay Armudan-ı Kebir ve Kenane köyleri çiftçilerinin borçları hasat mevsimine kadar ertelendiği ancak borcunu ödemeye gücü yetenlerin buna dâhil edilmemesi Erzurum Vilayeti'nden istenmiştir.⁶⁰ Borcunu ödeyecek durumda olan dokuz vatandaşın isimleri kayıt altına alınmış ve yazdıkları müracaatlarla İstanbul'u geren Armudan-ı Kebir ve Kenane köyü çiftçilerinin borçları hasat mevsimine kadar ertelenmiştir.⁶¹

Yazılı müracaatlarda dikkat çeken bir başka özellik Gayr-ı Müslim köylerinden gelen şikâyetlerin yoğunluğudur. Hâlbuki Müslüman yerleşim yerlerinden gelen arzuhallerde sıkça yapılan yardımlara yönelik teşekkür yazıları mevcuttur. Örneğin Sadaret-uzma'ya Ayşe, Validesini kaybedenler adına Mustafa, Belediye Reisi Mustafa Belde Müftüsü Reşit imzalarıyla Pasinler Kazası'ndan afetzedeler adına çekilen 8 Haziran 1326 tarihli telgrafta; Padişah (Sultan Reşat) ve Hakkı Paşa kabinesi övülmekte ve Pasinler Kazası afetzedeleri için yapılan 6.000 liralık yardımdan övgüyle bahsedilmektedir.⁶² 8 Haziran 1326 tarihinde Hasan kale'den Murahhas Hamza Bey, Belediye Reisi Mustafa, Ulemadan Mehmet Nakşibendî, Eşraftan Fethullah ve Tevfik ile Pasinler Müftüsü Rüştü tarafından afetzedeler adına çekilen bir diğer telgrafta; afet sonrasında yöre halkına yardım eden Erzurum Valisi Celal Bey'den övgüyle bahsedilmektedir. Celal Bey'in felaket sonrasında üç gün kendileriyle beraber çalıştığı, yanında getirdiği doktorlarla yaralılara baktığı ve kendisinin bir Meşrutiyet aşığı olduğu belirtilen "teşekkürname" Dâhiliye Nezareti'nce olumlu karşılanmış olmalıdır.⁶³

Erzurum afetzedelerinden Erzincan'ın Mihregüm köyünden Muhtar Şükrü ve İmam Hasan Efendi'nin telgrafı, arzuhal formatında yazılmıştır. Afetzedelerden çeşitli makamlara yazılan telgraflarda alışlageldik arzuhal formatı olan "Maruz-u çakerleridir ki" ifadesi yer almazken, Mihregüm köyü muhtar ve imamının dilekçesinde bu formata sadık kalındığı anlaşılmaktadır. 16 Haziran 1326 tarihli arzuhalde, Mihregüm köyü afetzedelerinin sıkıntıları kayda geçirilmiş ve yardım talep edilmiştir. Muhtar ve imamın arzuhalinde, gıda yardımının yanı sıra 2.000 adım uzaklıktan getirilen suyunun da tamiri talep edilmiştir.⁶⁴

⁵⁹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 57B, "3 Mayıs 1327 tarihli Maden ve Ziraat ile Maliye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine tel".

⁶⁰ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 58B, "4 Mayıs 1327 tarihli Dâhiliye Nezareti'nden Erzurum Vilayetine çekilen tel".

⁶¹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 59B,

⁶² BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 53B, "Sadaretuzmaya Pasinler Kazası'ndan çekilen 8 Haziran 1326 tarihli tel."

⁶³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 54B, "8 Haziran 1326 tarihli Dâhiliye Nezaretine Hasankale'den çekilen tel."

⁶⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 55B, "...emr-ü ferman hazret-i men leh ül emrindir, 16 Haziran (Mart?) 1326 tarihli arzuhal".

4. Taleplerin Karşlanması

Erzurum Vilayeti'nde yaşanan sel felaketi karşısında mağdurların ve ihtiyaçlarının devlet yetkilileri vasıtasıyla belirlendiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar bazı durumlarda mağdurlar kendi ihtiyaçları ile birlikte herhangi bir aracı yetkili olmaksızın devlet yetkililerine müracaat etmiş olsa bile mağduriyetinin yetkililerce onaylanmasını beklemek durumunda bırakılmıştır. Bölgesel maddi yardımların sevk ve kontrolünde ise tamamen devletin yetkili kurum ve kuruluşlarının devreye girdiği anlaşılmaktadır. Kamu binalarının tahribatı karşısında devlet yetkililerinin, okul, cami, hükümet konağı, telgraf binası gibi binalarda meydana gelen hasarın tespitini gerçekleştirdikleri bilinir. Erzurum'da yaşanan sel felaketinde hasara uğrayan bireylere ait konutlar, suyuolları ve sel nedeniyle taşan dere, çay ve nehir gibi akarsulara yapılacak su bentleri gibi konularda ise, halkın talebi ile harekete geçildiği anlaşılmaktadır.

Halkın gerek yazılı gerekse sözlü taleplerini dikkate alan yetkililerin yapılacak yardımın miktarını ve yöre kaynaklarının nasıl kullanılacağını belirlemek gibi bir takım imtiyazlarının bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu durum afet bölgesindeki yetkililerce, Valilik ve İstanbul'da bulunan merkezi hükümetten, istenen yardım meblağlarının defaten artırılmasına yönelik yaptıkları yazışmalardan anlaşılmaktadır. Yine de Erzurum Vilayeti yetkililerinin yöre piyasası ve maliyetlerinin belirlenmesinde titizlikle çalıştıkları belirtilebilir. Halkın talepleri karşısında Aysi ve Sisi köylerinde selden ötürü yıkılan evlerin yeniden inşasında gerçekleşen gelişmeler bu iddiamızı kanıtlar niteliktedir. 10 Haziran 1326 tarihinde Vali Celal tarafından hazırlandığı belirlenen raporda sel baskınına uğrayan Aysi ve Sisi köylerinin oturulamaz hale geldiği ve yeni bir mahalde yeniden inşa edilmeleri gerektiği belirtilmektedir. Bu bir anlamda doğal nedenlerden ötürü kısa mesafeli bir göç hareketi olarak algılanabilir. Esasen Vali Celal'in raporunda dikkat çeken en önemli husus, köylüler için yapılacak yeni evler için gerekli bulunan masrafla ilgili olan tespitleridir. Bu rapor bizlere Erzurum kırsalında ev inşa fiyatlarının yöresel anlamda taban maliyeti hakkında bilgiler vermektedir. Rapordaki şu satırlar, yöresel anlamda konutlarında nasıl bir tasarımla oluşturulduğunu açıklar niteliktedir: "...Oda, ahır, abdesthane, matbahı muhtevi olmak ve kireçsiz çamur ve taş duvarlar yaptırılmak şartıyla bir evin kırk liraya inşa edileceği anlaşıldı..." Hâlbuki selin hemen sonrasında yapılan tahkikatlarda aynı türden bir inşaat için bildirilen rakam 20 lira olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu bir yıl önceki yaşanan selde belirlenmiş olan meblağın ilk yazışmalarda kullanıldığı anlamına da gelmektedir. Gerçekte böylesi bir tespit söz konusu ise Erzurum Vilayeti kırsalına özgü portresi çizilen bir oda, mutfak, ahır ve abdesthanesi iç içe kireçsiz çamur ve taşan yapılan bir konutun maliyetinde bir yıl içinde %100 lük bir artıştan söz edilebilir. Valinin raporunda köylerin yeni bir bölgede inşa edilmesi nedeniyle kanalizasyon ve kaldırım masraflarının da dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Yine yöre kaynaklarının kullanılarak maliyetin düşürülmesine

yönelik tekliflerde vali tarafından tespit edilmiştir. Sel nedeniyle tahrip olan Aysi ve Sisi köylerine ait enkazın ve Na-Merdan ormanlarından elde edilecek kerestenin kullanımının inşaat masraflarını azaltacağına yönelik öneriler valin tespitleri arasındadır.⁶⁵

Erzincan'da Aksu adlı akarsuyun taşması sonrasında yapılan tahkikatlarda yeni bir sel felaketinin önünün alınması için bir bent inşasından bahsedilmekteydi. Ne var ki bütün inşaat keşiflerinin tamamlanmasına rağmen bu çalışma için gerekli meblağın bir sene geçmiş olmasına rağmen temin edilemediği gerçekleştirilen yazışmalardan anlaşılmaktadır. Meclis-i Umum-i Vilayet'te de ele alınan karar neticesinde 328 yılı bütçesine aktarılan Aksu bent inşası projesi ile ilgili olarak eşraf ve "ulema-yı mahalli yenin" de ilgili makamlara telgraflar çektikleri anlaşılmaktadır.⁶⁶ Su bendi için yapılan bir diğer talepte Vaşkird Çayı için gelmiştir. Vaşkird Çayının sel baskınında taşıdığı ve bir daha böylesi bir zarara sebep vermemesi için kenarlarına su bendi inşasına gerek duyulduğu belirtilen yazışmalarda, inşaat masrafı olarak tahmin edilen meblağın 5.00 lira olduğu kaydedilmektedir.⁶⁷ Erzincan Mutasarrıflığı'nın tavsiyesi ve yapılan keşif çalışmaları ile uygulamaya konulması istenen Vaşkird Çayı su bendi inşası projesinin de yeterli ödenek olmaması nedeni ile rafa kaldırıldığını söylemek sanırım yerinde olacaktır.

Erzurum Vilayeti'nde meydana gelen sel esnasında zarar gören kamu binaları ile ilgili çalışmalar resmi yetkililerce yürütülmüştür. Örneğin Hasankale'de sel nedeniyle zarar gören okul binasının tamirâtı için Maarif Nezareti'nin 200 liralık bir bütçe tahsisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bu tahsisat yeterli olmadığı için İstanbul'dan Hasankale sel zararlarının giderilmesi için gönderilmiş olan 6.000 liralık meblağdan 300 lirasının okul binasının tamirâtı için ayrılması talimatı Dâhiliye Nezareti'nden gelmiştir.⁶⁸ Böylelikle okul binasının yeniden hizmet verebilmesi için toplam 500 liralık bir meblağın ayrıldığı anlaşılmaktadır. İlginç olan halktan okul binasının tamirâtına yönelik hiçbir talebin gelmemiş olmasıdır.

Maliye Nezareti, halkın talepleri doğrultusunda yetkililerin onayladığı sel mağdurları için gerekli olan yardım meblağının ödendiği haberini Dâhiliye Nezareti aracılığı ile duyurmaktadır. Maliye Nazırı namına Müsteşar Zeki Bey Pasinler sel mağdurlarının gündelik ihtiyaçlarının giderilmesi ve konutlarındaki

⁶⁵ "Talep edilen toplam meblağ: 6.000 liradır." BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 59B, 10 Haziran 1326.

⁶⁶ BOA., DH.İD., Nr. 41/27, 27 Şubat 1327.

⁶⁷ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 68B., "Naib Şakir'den Dabilye Nezaretine tel., 22 Temmuz 326".

⁶⁸ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 60B, "Dabilye Nezareti'nden Erzurum Valiliğine tel., 14 Haziran 326".

gerekli tamirat işlemlerinin tamamlanması için 200.000 kuruşun 9 Haziran 326 tarihinde ödendiğini bildirmektedir. Yine aynı yazıda 600.000 kuruşunda 12 Haziran 1326 tarihinde Hasan kale sel mağdurlarının inşaat masrafları için ödemesinin yapıldığı belirtilmektedir.⁶⁹ Anlaşılacağı üzere Pasinler ve Hasan kale sel baskınından çok kısa bir süre sonra yöre idarecilerinin belirlediği yardım meblağı ödenmiş ve halkın mağduriyetleri giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle Vali Celal'in 12 Haziran 1326 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta Hasan kale sel mağdurları için bir günde 400 kıyyelik ekme dağıtıldığını belirtmesi devlet yetkililerinin bazı rutin sorumlulukları olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁰ Ekme dağıtımı için halkın yazılı bir talebi olmadığı gibi, afet sonrasındaki maddi hasar ve can derdine düşen insanlarında bu denli kısa sürede gıda taleplerinin olmayacağı aşikârdır. Ancak devlet yetkililerinin herhangi bir talep olmaksızın ekme dağıtımını Osmanlı Devlet geleneğinin ilginç bir uygulaması olsa gerektir.

Merkezi hükümetin yöre idarecileri ile koordineli bir şekilde gerekli mali kaynağın aktarılmasında bazen yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Örneğin 21 Haziran 326 tarihli Vali Celal'in telgrafında; Erzincan ve Kiği için ilk etapta 3.000 kuruş talep edildiği ancak yalnızca Kiği için 3.000 kuruşa ihtiyaç duyulduğu Erzincan içinde ayrıca 5.000 kuruşluk bir ödemenin yapılması gerektiği belirtilmektedir. Aynı telgrafta başlangıçta acil ihtiyaçlar için talep edilen 3.000 kuruşun gönderilmediğinden bahsedilmekte ve Kiği için gerekli olan 3.000 kuruşun Maliye Nezareti'nden ödeme emri gelene kadar Pasinler'e gönderilmiş olan yardım meblağından aktarıldığı belirtilmektedir.⁷¹ Bu durum yöre idarecilerinin mevcut kaynakları acil ihtiyaçlara göre farklı yörelere aktarabildiklerinin kanıtı olsa gerektir. Bununla birlikte Erzincan için talep edilen meblağın gönderildiğine dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak 25 Temmuz 326 tarihli Erzurum Vali naibi Şakir'in Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta Erzincan'ın Sokak ve meydanları için gerekli olan meblağın 30.000 kuruş olarak belirlendiği anlaşılmaktadır.⁷² Anlaşılacağı üzere yöre yetkililerince başlangıçta belirlenen ve talep edilen meblağlar tamirat işlerine başlandığında artış kaydetmekte ve merkezi hükümete bu talepler süratle iletilmektedir. Ne var ki daha başlangıçtaki talepleri karşılamada zorlanan merkezi hükümetin enkaz kaldırma çalışmaları ve inşaatların başlamasıyla artan meblağları ödemede taahhütte bile bulunmadan kaçındığı anlaşılmaktadır. Sel bölgesi idarecilerinin talepleri ise resmi belgelerde yerini almaya devam etmiştir. Muhtemelen bölge idarecilerinin, yöre halkına en azından ihtiyaçları karşılığında gerekli yardım miktarını, merkezi hükümete iletmede aracılık görevini layıkıyla yerine getirmeye çalıştıkları iddia edilebilir. 27 Temmuz

⁶⁹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 61B., "Maliye Nezareti'nden Dabilye Nezaretine şukka., 14 Haziran 1326".

⁷⁰ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 62B., "Vali Celal'den Dabilye Nezaretine, 12 Haziran 326".

⁷¹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 63B., "Vali Celal'den Dabilye Nezaretine tel., 21 Haziran 326".

⁷² BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 67B., "Erzurum Vilayeti Naib Şakirden Dabilye Nez. Tel., 25 Temmuz 326".

326 tarihli belgeden, yöre idarecilerinin kararlı ısrarları sayesinde merkezi idarenin kayıtsız kalamadığı anlaşılır. Erzincan sel bölgesinde yapılacak bend için 500 lira ve selden zarara uğrayan Erzincan sokaklarının tamiri ve afetzedelere yapılacak gıda yardımları için istenen 30.000 lira merkezi hükümet tarafından temin edilmiştir. 27 Temmuz 326 tarihli belge temin edilen bu paranın mahallinde kullanılması için onay istemektedir.⁷³ Ne var ki bu onay bir hayli geciktirilir. Erzincan'da yaşanan sel nedeniyle konutlarında barınamayan afetzedeler askeri kurumlardan temin edilen çadırlarda barınmaya çalışmaktadırlar. Geciken hükümet yardımı ve bürokrasideki tıkanma sızlanmaları artırmış olmalıdır. 10 Ağustos 326'da Dâhiliye Nezareti'nden Sedaretpenahiye çekilen telde belirlenen; "Erzincan ve mülhakatı seylabzedeganının çadır altında ve fevkalade müzayakada buldukları beyanıyla..." ifadeler, afetzedelerin sözlü olarak yetkilileri harekete geçmeleri yönünde cesaretlendirdiklerine yönelik bazı teşebbüslerde bulunulduğunu kanıtlar. Selzedeler için tahsis edilmiş olan meblağın bir an evvel gönderilmesi talep edilen yazıdan da anlaşılacağı üzere yöre mağdurlarına merkezi hükümet tarafından vaadi verilen yardım aradan birkaç ay geçmesine rağmen halen verilmemiştir.⁷⁴ Benzer yönde yazışmalar birbirini takip eder 25 Ağustos 326'da bu defa Erzurum Valisi geciktirilen yardımın bir an evvel yapılmasını talep eden Erzincan Mutasarrıfı'nın serzenişlerini Dâhiliye Nezaretine telgrafla bildirir.⁷⁵ Bir müddet sonra konuyla ilgili yazışmaların kesildiği belirlenmiştir. Bu durum muhtemelen gerekli ödemenin yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak ödemenin yapıldığına ilişkin kesin kanıt içeren bir belgeye rastlanmamıştır.

Hasankale sel mağdurlarına dağıtımı yapılan ekmeğin "aşar-ı ayniye" ambarından alınarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Hasan kale için başlangıçta talep edilmiş olan 2.000 liranın yalnızca sel molozlarını kaldırmak için amele, sokak ve kaldırımların tamiri için ödenecek meblağ olduğu tespit edilmiştir.⁷⁶ HasanKalede zarara uğrayan konutların tamiri için ise 6.000 liraya dahi gereksinim olduğu belirtilmektedir. Bu meblağın Meclis-i Mahsus-u Vükela'da yapılan görüşmeler neticesinde ödemenin yapılacağı belirtilse de 6.000 liralık talebin merkezi hükümetçe karşılandığı diğer 2.000 liranın temini içinse yörede görevli memurların bağışlarına müracaat edilmesi "tezkire-i senaveri" ile talep edilmektedir.⁷⁷

Ticaret ve Nafia Dairesi ve Dâhiliye Nezareti arasında yapılan yazışmalardan yardım faaliyetleri ve kaynak aktarımlarından Ticaret ve Nafia

⁷³ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 70B, "Dâhiliye Nezareti'nden Sedaretpenahiye, 27 Temmuz 326".

⁷⁴ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 71B., "Dâhiliye Nezareti'nden Sedaretpenahiye tel., 10 Ağustos 326 tarihli tezkire".

⁷⁵ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 72B, "Erzurum Valisi Celal'den Dâhiliye Nezareti'ne, 25 Ağustos 326".

⁷⁶ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 64B., Vali Celal'den.

⁷⁷ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 66B., Sadrazam Namına Müsteşar'dan Dahiliye Nezaretine tezkire-i senaveri, 7 Haziran 326.

Dairesi'nin de yer aldığı anlaşılmaktadır. Mihregum köyü halkı için gerekli olan mali kaynağın, Ticaret ve Nafia Dairesi'nden aktarılan 5.000 kuruşun Ziraat Bankası aracılığıyla tohumluk bedeli olarak köy halkına dağıtıldığı belirtilmektedir.⁷⁸ Bu bir anlamda yörede bulunan sel mağdurlarının devlet yardımına ulaşabildiklerini işaret eder. Ancak devletin hibeymiş gibi görünen bu yardımlarının aslında bir bedelinin olduğu konuyla ilgili mali aktarımların takibiyle ortaya çıkacaktır. Gerçekleştirilen hibe şeklindeki yardım ve yatırımların bir şekilde yöre sakinlerinden sonraki yıllarda tahsil edildiğine dair teferruatlı kaynaklara sahip olmamakla beraber bazı durumlarda böylesi bir tahsilâtın yapıldığını ispatlayan verilere ulaşmak mümkün olmuştur. Örneğin 5 Temmuz 326 tarihli Ticaret ve Nafia Nazırlığı'ndan Ziraat Bankası Müdürlüğüne gönderilen bir yazıda, Ziraat Bankası aracılığıyla ihtiyaç sahiplerinin kefil göstermek kaydıyla "borç akça" verilmesi yönünde karar alındığı belirtilir.⁷⁹ Felaketi takip eden yıllarda merkezi hükümetin yardım adı altında ihtiyaç sahiplerine dağıttığı borcun tahsilinde bir takım sıkıntılarla karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. 5 Nisan 327 tarihli bir belgede Erzurum Vilayetine bağlı bulunan Kuruçay Kazası köylerinden Armudan-ı Kebir ve Kestane köyleri halkına sel baskını döneminde verilen yemeklik ve tohumluğun bedellerinin hasat mevsiminde tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁰ Ancak köylülerin bir kısmı borçlarını ödeyemeyeceklerini beyan ettiklerinden yeniden bir keşif yapılmak suretiyle kimlerin borçlarını ödemeye gücü yettiği ya da kimlerin yetmediği Ziraat Bankası tarafından tespit edilmiştir. Buna göre Armudan-ı Kebirde borçlu bulunan 29 kişinin ödeme gücünün olmadığı 17 kişinin de borcunu ödeyebilecek durumda olduğu rapor edilmiştir.⁸¹ Afetzedelere dağıtılan zahire bedelinin hasat mevsiminde köylülerden geri alınacağı yönündeki Erzurum Valiliği'nin teminatı ise Maliye Nezareti tarafından onaylanmış ve Dâhiliye Nezaretine bilgi verilmiştir.⁸²

Sonuç

Çalışmamızda bir doğal afet karşısında halkın sorunlarını yetkili mercilere nasıl ve ne oranda aktarabildiğini tespit etmeye çalıştık. Bu anlamda bir halk devrimi olarak kabul edilen 1908 ihtilalinin (gerçekte askeri bir ihtilaldi) kırsal alanda halk lehine ne gibi farklılıklar sunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Afet bölgesinin merkezi idarenin kolaylıkla müdahale edemeyeceği bir noktada

⁷⁸ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 65B, Dahiliye Nezareti'nden Ticaret ve Nafia Dairesine tel. 28 Haziran 326.

⁷⁹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 69B, Ticaret ve Nafia Nezreti'nden Dahiliye Nezareti'ne, 5 Temmuz 326.

⁸⁰ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 73B, Erzurum Vilayetine telgraf.

⁸¹ BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 126-1, Ziraat Bankası...

⁸² BOA., DH_MTV., Nr. 16/1, Ek: 74B, Maliye Nezareti'nden Dahiliye Nezaretine 30 Nisan 326.

seçilmesi yine çalışmamızın hedeflerinden biri olarak belirlenmişti. Böylelikle İstanbul'a uzak bir nokta ile merkezi idarenin ne oranda ve ne denli etkili bir yazışma gerçekleştirdiği de belirlenmiş olacaktı. Bu nedenledir ki aynı tarihli Selanik sel baskını yerine Erzurum Vilayeti ve Doğu Anadolu Vilayetleri'nden bazılarını etkisi altına alan sel baskını değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmalarımız neticesinde, doğal afet bölgesinde meydana gelen hasarın tespiti ve öncelikli yardımın merkezi bölgelere ulaştırılmasında gerekli çabanın uygulandığı belirtilebilir. Ancak söz konusu kırsal yerleşim alanları olduğunda aynı çabanın yetersizliği değerlendirilebilir. Halkın şikâyetlerinin gerek sözlü gerekse yazılı olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Resmi kurumların halkın ihtiyaçlarına cevap vermede ise yetersiz oldukları sınınmıştır. Her şeyden önce vergi kaybını önleyici çalışmaların resmi kurumlarca öncelikli olarak ele alınışı amacın; afetzedelere yardım değil onları tekrar vergi ödeyebilecek konuma kavuşturma çalışmaları olarak değerlendirilmelidir. Afetzedelere verilen "tohumluk" bedelleri ya da yapılan konutlarda "ahırlara" yer verilmiş olması yöredeki vergi mükelleflerinin ana gelir kaynaklarını yenilemeye yönelik teşebbüsler olarak dikkat çeker. Kamu kuruluşlarının hasarları (okul, telgrafhane vs.) ya da "su bentlerinin" yapımı, içme suyu kanallarının tamiri, ulaşım ağında hasara uğrayan köprülerin tamiri ve sosyal yapının gereksinim duyduğu camilerin onarımı (ki bunların vakıflarının olmadığı belirtilmektedir.) gibi konularda devletin kısa vadeli çözümler üretmediği belirtilebilir. Afet sonrasında yöre ve merkezi idare arasındaki arşiv kaynaklarına ait birkaç yıllık süre zarfında bahsi geçen inşaat çalışmaları açısından hiçbir teşebbüsün yapılamadığı anlaşılmaktadır. Kısaca belirtecek olursak Osmanlı Devleti'nin mali engellerinin yanı sıra afetler ve bunlar karşısında mağdur olan insanlara bakış açısı olarak belirginlik kazanan salt gerçek gelir kaynaklarını ayakta tutma endişesidir. Bu durum en az masrafla afet yaralarının sarılması ve en kısa sürede afet bölgesi ve insanların devletin gelir kaynaklarına dâhil edilme çabası olarak değerlendirilebilir. Devletin hedefleri doğrultusunda başarılı icraatlarından söz etmekle beraber sosyal adalet ve kırsal alanların kalkınması konusunda yetersiz olduğunu belirtmek mümkündür. Doğal olarak böylesi bir hükme varmadan önce devletin ajandasında kırsal alanın kalkındırılması ya da sosyal adaletin sağlanması gibi bir hedefin olması gerekir. Çalışmamız bunun bir ütopya olduğunu kanıtlamaktadır. Hedef, sosyal adalet ve kalkınmadan ziyade mevcut durumun afet öncesine en az masrafla dönüştürülmesidir.